

UŽMIRŠTIEJI PRŪSAI

ARCHEOLOGIJA, ISTORIJA, PDAVIMAI
IR TURISTINIAI MARŠRUTAI

UŽMIRŠTIEJI PRŪSAI

Archeologija, istorija, padavimai
ir
turistiniai maršrutai

Vilnius Mintis 1999

SEMBA VIDURAMŽIŲ PRIEŠLENKSTYJE

1. Didžiojo tautų kraustymosi epocha

isiškai suprantama, kodėl mokslininkus labai domina priežastys, dėl kurių suiro gimininiai santykiai, ir sugriuvus Vakarų Romos imperijai, tarp Europos tautų ėmė rasti valstybiniai dariniai. Juk šie įvykiai padėjo pamatus šiuolaikiniam politiniam mūsų kontinento žemėlapiui. Milžiniški poslinkiai ir pokyčiai, vykę Didžiojo tautų kraustymosi epochoje (taip istoriografijoje vadinami V-VIII amžiai), neliko nepaveikę ir pietryčių Pabaltijo - sembų arealo.

Vyslos aukštupių link nesibaigiančiu srautu, ieškodamos grobio ir naujų žemių, vis ėjo ir ėjo į pietus "barbariškos" Šiaurės Europos gentys. Ypač didelius pokyčius šiame regione sukėlė III-V amžiaus gotų žygiai. Remdamasis V amžiaus istoriko Kasiodoro žiniomis, gotų istorikas *Jordanas* rašo apie tai, kaip I amžiuje "...išlipdami iš laivų, jie [t.y. gotai] įžengė į žemę ir iš karto davė vardą tai vietai. Sako, kad iki šių dienų ji taip ir vadinama - *Gotiskandza*". Kaip nustatė dabartiniai specialistai, atvykusių iš Gotlando salos persikėlėlių išsilaipinimo vieta - tai dabartinio Gdansko miesto teritorija, jis ir išsaugojo savo pavadinime senojo vardo *Gotiskandza* pėdsakus (got. - "Gotų uostas"). Toliau istorikas pasakoja: "*Vandenyno pakrantėje, tenai, kur trimis srovėmis suryjami Vistulos upės vandenys, gyvena vidivarjiai, susirinkę iš įvairių genčių: už jų vandenyno krantą laiko estijai, visiškai taiki tauta.*"

Kaip liudija naujausi archeologiniai kasinėjimai, į sembų žemės pakraštį V amžiaus pabaigoje iš tikrųjų įsiveržia vakarinio

Baltijos kranto gyventojų grupės - frizai ir saksai. Šie žmonės - tai bėgliai, kurie buvo priversti palikti gimtąsias žemes Reino upės žemupiuose. Iš ten juos išstūmė frankai, kaip tik tuo metu plėtę savo jaunos karalystės ribas. Ateiviai perteikė aisčiams-sembams savo patyrusių amatininkų sugebėjimus: baltų aplinkoje pastebimi nemaži kiekiai jų produkcijos, pavyzdžiui, papuoštos gyvūnų atvaizdais zoomorfinės segės.

Suirus gimininiams-gentiniams santykiams atsirado galimybė ir tarp sembų susidaryti savarankiškiems ginkluotiems junginiams - draugovėms. Tuomet tai buvo pažangus reiškinys. Juk draugovė galėjo savo narius rinkti iš įvairių genčių, tuo ji skyrėsi nuo giminės ginkluotų būrių, susirenkančių tik iškilus tiesioginiam pavojui. Draugovei vadovavo savarankiškas kunigaikštis. Visa, ką draugovės nariai prisigrobdavo žygių metu arba rinkdami duoklę, jie nebeatiduodavo giminių seniūnams, o įteikdavo savo kunigaikščiui, kuris maitino juos tarp žygių. Socialiniu pažiūriu tai buvo žingsnis į priekį. Patyrę kariai - frizai ir saksai - stoji į sembų draugoves. Jeigu turėsime omenyje tai, kad vakarų baltų draugovėse buvo frizų, galime drauge su O. Trubačiovu, kurio koncepcija minėta anksčiau, daryti prielaidą, jog pats "prūsų" etnonimas sietinas su frizų vardu. Tuo metu slavų kalboje vykę procesai šią prielaidą patvirtina. Kaip tik tada "prūsais" savo karingus kaimynus baltus ir pradėjo vadinti slavai. Taip jie vadino vakarų baltus pagal jų išorinę analogiją su frizais ("gerai ginkluotas raitelis").

Beje, *prūsų* etnonimas, remiantis viduramžių metraštininkų liudijimais, dažnai priskiriamas visoms vakarų baltų gentims. Jis apjungia ir gerai žinomus (bent jau iš vardų) - lamatiečius, jotvingius, skalvius bei sembus. Atsižvelgiant į Vladimiro Toporovo ir O.Trubačiovo nuomonę, logiška manyti, jog *prūsų* vardas atsirado vakarų slavų kalboje ne vėliau kaip IX amžiuje, ir juo buvo vadinama tik ta tauta, kuri su pamario slavais bendravo tiesiogiai. Ši tauta tegalėjo būti sembai. Iš tikrųjų, minėdami

prūsus Semboje, kai kurie šaltiniai dar patikslina - *semborum*. Iš pradžių tik sembai buvo *prūsais*. Tolesnis šio etnonimo arealo išplėtimas sietinas ne su atskirų vakarų baltų kultūrine giminyse, o su Ordino grobikiškų ambicijų tenkinimu. Jis juk iš Romos popiežiaus gavo leidimą krikštyti tik prūsus. Bet išplėtę prūsų vardą kitoms gentims kryžiuočiai užkariavo ir šias vakarų baltų žemes, vėliau tapusias teritoriniu etniniu pagrindu sukurti Prūsijos karalystę, o po to - ir Vokietijos imperijos Rytų Prūsijos provinciją.

Prūsų vardą V. Toporovas išveda iš *fryzai*, t.y. iš bendro ankstyvųjų viduramžių germanų genčių pavadinimo. Šio įžymaus prūsisto nuomone, slavų kalbose šis etnonimas galėjo atsirasti ir prieš IX amžių. Iš tiesų V-VII amžiaus vakarų germanai, taip pat ir frizai, atvyksta į vakarinę baltų pasaulio pakraštį ir iš dalies infiltruojasi į aisčių visuomenę.

Vakarų Vokietijos gentys, kaip jau minėta, atliko svarbų vaidmenį ne tik prūsų kultūroje, bet ir jų etnogenezeje. Archeologijos ir paleotoponimikos duomenys leidžia spręsti iš tikrųjų buvus Bruteni ir Videvuti, taip pat jų vakarų germaniškąją kilmę. Apie šiuos pirmuosius prūsų kunigaikščius Simono Grunau atpasakotoje legendoje pagal vyskupo Kristijono duomenis ir prūsų padavimus susiliejo prūsų žodinėje tradicijoje išlikę tikri V-VII amžiaus įvykiai. Jie siejosi su nuolatinio gana smulkių profesionalių karių grupių migravimu į rytus. Juos iš gimtinės stūmė priešiškos gentys. Be to, kalbininkai pastebi prūsų kalboje gotų kalbos glosų.

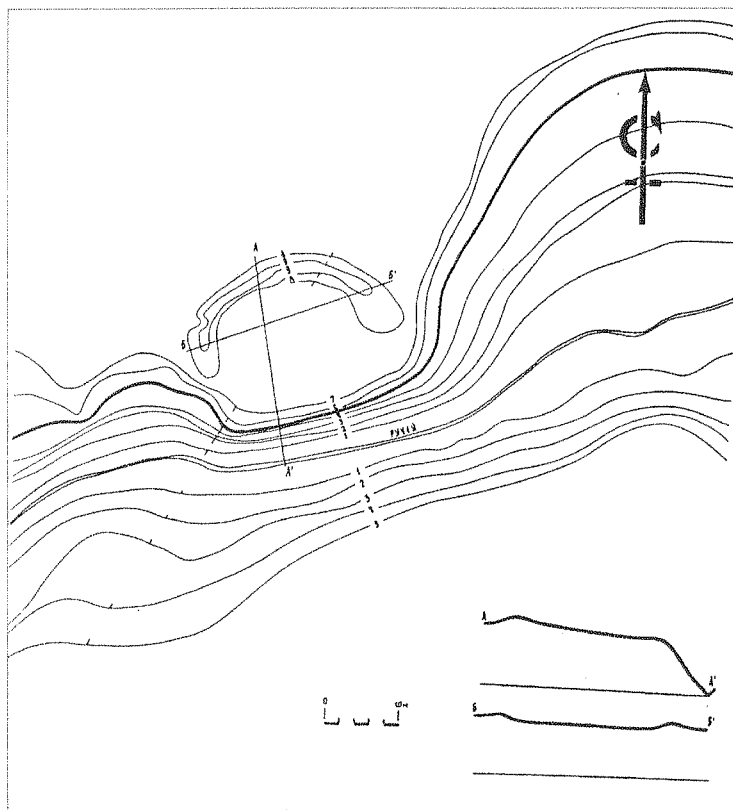
Kol sembų visuomenėje vyko šie sudėtingiausi pokyčiai, gotai, tiksliau - rytinė jų dalis (ostgotai), tęsė savo užkariavimus. Istorikas *Jordanas* praneša, kad jų karalius Teodorikas (karūnuotas 471 metais, mirė 526 metais) gavo iš aisčių dovanų gintaro vilkstinę ir ta proga jiems atsakė padėkos laišku. Mokslininkai buvo iškėlę mintį, kad aisčiai, kaip ir anksčiau - IV amžiuje - esą vėl atsідūrę gotų valdžioje. Tačiau jau kalbėta apie

mažą gotų valdymo tikimybę ir IV amžiaus Semboje. Taip pat nerealu, kad ostgotai galėję valdyti aisčius V-VI amžiuje. Vargu ar galingiausias Europos valdovas atsakytų padėkos laišku, kai tolimi pavaldiniai jam atsiunčia duoklę. Be to, ir archeologijos duomenys neteikia jokios medžiagos apie svetimųjų viešpatavimą Pabaltijyje "Didžiojo tautų kraustymosi" epochoje. Priešingai, archeologinių kasinėjimų duomenys liudija, jog tais laikais sembai persikelia į pietvakarius nuo savo tėvynės, išplisdami Vyslos žemupyje. Šis pirmųjų prūsų draugovių žygis liudija jų jėgą ir ryžtą įveikti giminines ribas, jų siekius kaupiti grobį. Juk kaip tik Vyslos žiotys, pro kurias plaukė daug karavanų su prisiplėštu Europos pietuose turtu, siunčiamu į Skandinaviją, tapo savotišku "Klondaiku" antikos ir ankstyvųjų viduramžių tarpsnyje. Kaip tik tais laikais aisčių žemėje atsiranda lobiai su auksinėmis vėlyvosios Romos imperijos monetomis ir papuošalais, kurie buvo "rekvizuoti" iš grįžtančių su grobiu germanų.*

Visi šie įvykiai smarkiai veikė aisčių kultūrą, kurią nuo VI amžiaus pradžios galima teisėtai vadinti prūsų kultūra. Semboje pradedamos sparčiau statyti įtvirtintos gyvenvietės piliakalniai. Ne tik piliakalniuose, bet ir kaimuose - neįtvirtintose gyvenvietėse - statomi antžeminiai stulpinės konstrukcijos statiniai. Pažymėtina, kad ši namų statymo tradicija išliko iki XIX a.

Būdingiausia aisčių-prūsų piliakalnių forma ankstyvajame viduriniame geležies amžiuje - iškyšulyje tarp upių įrengta ovalinė pilaitė. Dažniausiai nuo laukų pusės tokia pilaitė buvo apsaugota pylimu ir grioviu. Ypač aiškiai tai pastebima **Dargių** (vok. Dargen, rus. Lunino) piliakalnyje, esančiame į šiaurės vakarus nuo **Žuvininkų** (vok. Fischhausen, rus. Primorsk). Čia už

* Čia pateikta nuomonė atspindi senesnę požiūrį į tariamą sembų persikėlimą į Vyslos žemupio regioną. Šiuo metu ir pats V. Kulakovas tokios nuomonės nebesilaiko. (Valdemaro Šimėno pastaba, toliau - V.Š.)

32 pav. Kringyčių piliakalnio-šventyklos planas

upelio, priešais piliakalnį yra išsidėsčiusi ir atvira gyvenvietė, egzistavusi tuo pačiu metu. Tokiose pilaitėse ir kaimuose gyveno prūsų giminių bendruomenių nariai.

Kompaktiškas piliakalnis-šventykla yra į pietryčius nuo **Kringyčių** (vok. Kringitten, rus. —) gyvenvietės. Kultūrinio sluoksnio nedidelėje aikštelėje nėra. Ji senovėje buvo apsupta pylimo, ant jo buvę aukurai, kur dievams kaip auka degintas gin-

taras. Už pylimo - atvira gyvenvietė, kur apsistodavę maldininkai.

Tik XII amžiuje atsiranda sudėtingos formos piliakalniai su dviem aikštelėmis arba su spiraliniais pylimais ir grioviais. Pastarojo tipo yra **Kumėnų** (vok. Kumehnen, rus. Kumačiovo) piliakalnis, pirmojo tipo - **Kramavos** (vok. Craam, rus. Gračiovka). Kumėnų tipui analogiškos yra Ordino pilys. Čia kvadratinėje citadelėje statyta pagrindinė pilis, išorinė aikštelė virsdavo priešpiliu, už jo sienų ir griovių gyveno pavaldūs gyventojai.

Negausūs sembų gyvenviečių radiniai ankstyvųjų viduramžių prieangyje - tai daugiausia lipdyti puodai, papuošti nagų ar pirštų įspaudais viršutinėje dalyje - vainikėlyje. Šis keramikos ornamentavimo principas atsiranda Karaliaučiaus krašto teritorijoje dar vėlyvojo neolito epochoje. Kapavietėse išnyksta urnos. Tai įvyksta, kai pasirodo vidivarijai (frizai ir sakšų grupės), savo tėvynėje jau seniai protėvius laidoję be urnų. VII amžiuje apatiniuose sembų kapų klotuose rasta palaidotų žirgų, atskirtų nuo kremacijos likučių perkasto grunto sluoksniu. Panašios besiskiriančios nuo gimininių tradicijų apeigos, taip pat visuotinis paprotys laidoti su ginklu (vienašmeniais kalavijais ir ietimis) rodo draugovės išgalėjimą. Toks laidojimas, kai dar įdedami ir juostiniai pentinai, meistriškai pagaminti papuošalai iš brangiųjų metalų, dažnai naudojant Jutlandijos dekoravimo tradicijas (pavyzdžiui, kapinyne prie **Ekryčių** (vok. Ekritten, rus. Vetrovo) gyvenvietės priklausė draugovių vadams. V-VI a. sandūrai -VIII amžiaus pradžiai būdingos lankinės segės, laikotarpio pabaigoje jų konstrukcija tampa sudėtingesnė. Į kapą mirusiųjų kaulai pernešami bikoniškos formos induose, puoštuose tinkliniu "lopų" ornamentu. Kaulus išversdavo į duobę, indus sumesdavo greta.

2. Prūsų ir avarų kova

VI amžiaus pradžioje buvusios Rytų Romos imperijos (Bizantijos) šiaurės rytų pasienyje atsiranda grėsmingi priešai - klajokliai avarai. Ši karinga gentis atėjo iš Azijos tolių. Imperijos kariuomenė pralaimėdavo mūšį po mūšio raitoms avarų ordoms. Pastarieji 562 metais jau buvo užgrobę žemes prie Dunojaus vidurupio, anksčiau apgyvendintas irgi užkariautojų - hunų, vėliau germanų genčių langobardų ir gepidų. Susidarė daugiatautis Avarų kaganatas. Tačiau sugebėdavusi gauti naudos iš bet kurios nelaimės Bizantija ir iš to pajėgė pasipelnyti. Avarai, tapę Imperijos federatais, t.y. sąjungininkais, ne tik saugojo jos sienas nuo naujų priešų, kurių nestigo, bet ir ėmė atgaivinti anksčiau nutrūkusią gintaro prekybą. Esmė ta, kad V-VI amžių sandūroje į sembų žemę atvykę vidivarijai (frizai ir saksai), suprantama, nukreipė gintaro srautą į vakarus, į geriausiai jiems žinomas žemes. Avarų kaganato veiksmai mėginant atkurti Pietų ir Šiaurės ryšius Gintaro keliu rašytiniuose šaltiniuose visiškai nenurodyti ir nustatomi vien tik remiantis archeologine medžiaga.

Ten, kur kertasi vandens keliai, nuo šiaurinių Karpatų kalnų šlaitų vedantys Priegliaus upės žiočių link, Mozūrų ežeryno vakarų dalyje (dab. Lenkijos Olštyno vaivadija) apie 570 metus susidaro Mozūrų kultūrinė grupė. Tai teritoriniu požiūriu nedidelis junginys, žemėlapyje ne didesnis kaip 60x60 km. Ši nauja žmonių bendrija - pirkliai, amatininkai ir kariai - iš naujo atgaivina Gintaro kelią pietų kryptimi. Ji čia atsirado po avarų žygio iš Padunijos vidurupio. Raiti kariai, tarp kurių buvo ir pavaldūs jiems langobardai bei gepidai, užėmė vakarų baltų žemių pakraštį prie Mozūrų ežerų. Mozūrų kultūrinės grupės laidojimo apeigos, iš dalies išsaugojusios baltų substrato bruožų, turi ir savitumų (urnos su angomis ir dangteliais, apdegintas inventorius), išskiriančių mozūrus iš to meto baltų archeologinių kultūrų. Randami kapuose vietos meistrų dirbiniai jungia baltų

tradicijas ir Padunijos Vidurupio amatininkų įgūdžius. Su pietų Europa tiesiogiai siejasi langobardų juostiniai žalvariniai pentinai ir masyvūs diržų apkalai. 600-650 metais Mozūruose atsiranda antų (t.y. slavų) miniatiūrinės pirštuotosios segės, avariški diržų apkalai, puošti "perlu" ornamentu, kovos peiliai su kabėmis, pritaikyti nešioti horizontaliai prikabinus prie diržo.

Po 622 metų baigėsi pergalingi avarų karai su Bizantija, nutrauktas duoklės jiems mokėjimas. Tai pablogino ekonominę Kaganato padėtį. Po to pakito Mozūrų gyventojų veikla. Besiformuojančiai Padunijos avarų aukštuomenei pasidarė būtini pavaldūs jiems gyventojai, galintys verstis žemdirbyste ir sugebantys arti stepę. Tai tvirtas laidas gauti žemės rentą, kuri nebeprklauso nuo permainingos kario sėkmės. Todėl Mozūrų gyventojai ima rengti antpuolius ir į dabartinę Lietuvos teritoriją.

Tų grobikiškų žygių liudytojos - avariškos tribriaunės strėlės. Jos aptiktos tarp užmuštų ir apiplėštų vietos gyventojų kaulų, palaidotų Plinkaigalio kapinyne bei šturmu paimto ir sudeginto Auštadvario piliakalnio aikštelėje.* Savo antpuolius avarai tikriausiai rengdavę žiemą, keliaudami upių ledu. Lygiai taip pat veikė ir vėliau, XIII amžiuje, šiaurės rytų Rusijoje totoriai mongolai. Avarų veiklos metodai - aiškiai nelygiaverčiai žalvario papuošalų mainai už gintaro žaliavą ir atviri plėšimai, labai panašūs į vėlesnių variagų metodus. Avarai viešpatavo pusantro šimto metų. VII amžiaus pabaigoje, sustiprėjus frankų ir bulgarų valstybėms, Kaganato politinė padėtis pasidarė keblė, jo ryšiai su mozūrų kultūrine grupe nutrūko. Avarų viešpatavimo Pabaltijyje žlugimą pagreitino ir sembų pergalės prieš nekviestus ateivius.

* Lietuvos archeologai laikosi kitos nuomonės ir Plinkaigalio bei Auštadvario tribriaunius strėlių antgalius sieja su IV amžiaus pabaigos ar V amžiaus pradžios klajoklių antpuoliu. Greičiausiai tai turėjo būti akacirų, o ne avarų kariai. Turima archeologinė medžiaga neleidžia minėtų įvykių susieti su VII amžiumi - V. Š.

Netrukus santykiai tarp avarų ir vietos genčių pasiekė didžiausios įtampos. Metraštininkas *Simonas Grunau* apie tai rašo: „*Esu anksčiau pasakojęs apie Kristijono aprašymą pagal Divanio knygas, kaip kasmet kunigaikštis Maso atvykdavo į Ulmiganiją, dabar vadinamą Prūsiją, ir iš ten pasiimdavo vietoj duoklės jų gražiausius vaikus, nes paprasti žmonės nežinojo jokio kito darbo, kaip tik auginti vaikus. Bet kai iš Kimbrijos atkeliavę skandianai Ulmiganiją pavertė karalyste ir suteikė jai tinkamą pavadinimą pagal jo aukščiausiąjį valdovą, - pavadino Prūsija, jie atsisakė mokėti mozūrams duoklę. Iš kažkur jie išmoko gintis, kai juos norėdavo prispausti. Mozūrai kasmet primindavo, kad prūsai turi gyvulių ir pinigų, bet nenori nieko duoti. Kunigaikštis Anthones liepė pranešti Prūsijos karaliui Videvučiui ir jo Krivių Krivaičiui Bruteniui; jis daug kartų jiems priminęs atiduoti duoklę, bet kadangi jie nenorėjo, lai dabar žino, kad jis norįs iš jų atsiimti, kas jam priklauso, ir pasakė daug panašių žodžių. Karalius Videvutis su savo prūsais tai priėmė ir laukė jo prie sienų, kurias neseniai buvo pažymėjęs, idant žmonės žinotų, kiek jų dievai padės savo tarnams. Anthones neišsigando - gavo didelę pagalbą iš Roksolanijos, dabar vadinamos Rusija, atžygiavo, susikovė ir laimėjo kautynes. Jam atiteko daug turto, į nelaisvę buvo išvaryta daug jaunuolių, kurie pas mozūrus buvo išmokę kovos meno, o vėliau pabėgę ir išmokę savo brolius, kaip reikia kovoti. Po pralaimėto mūšio karalius Videvutis su savaisiais nusiminė ir susimąstė: Krivių Krivaitis Brutenis įsakė, kad visi kilmingieji susirinktų į jų dievų šventę, ir jie visi suėjo. Ir atsitiko taip, kad pakilo didelė audra su perkūnija ir žaibais, ir jie pamatė, jog jų dievas Perkūnas atjojo iš dangaus. Brutenis tuo pasinaudojo ir pasakė, kad dievai paliepę visiems žygiuoti prieš Anthones ir jo žmones ir atkeršyti už šventą savo tarnų kraują, [dievai] būsią jiems palankūs. Jiems davė atsigerti midaus, ir kiekvienas, pasiėmęs savuosius, pakilo. Jie užpuolė*

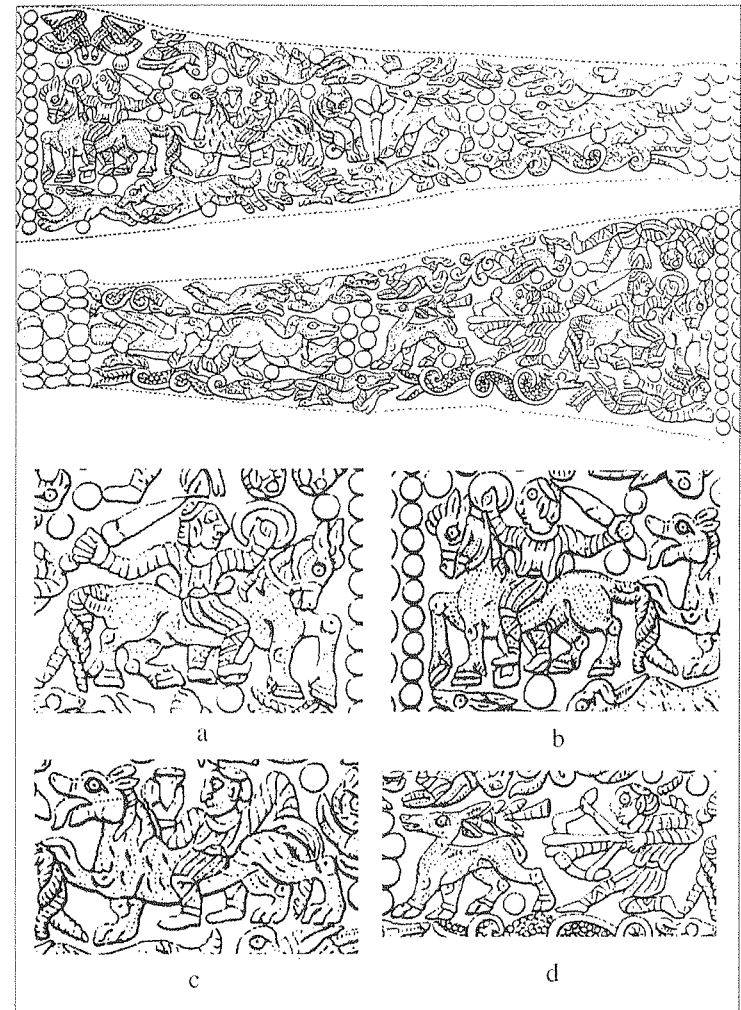
Anthones ir, nugalėję jį kartu su Rusijos karaliumi Činbechu (Czienbech), išžudė daug žmonių ir su dideliu grobiu grįžo namo. Anthones sūnus Čanvigas (Czanwig) pasinaudojęs proga atžygiavo pas Brutenį ir Videvutį, paaukojo jų dievams, kuriuos prisiekė laikyti savo maloningiausiais dievais, ir paprašė leidimo savo nuožiūra duoti dievams auką, ir jie jam tai leido. Tada jis liepė atvirame lauke mirtinai nuvaryti baltą žirgą, o paskui jį sudeginti. Nuo to taip atsitiko, kad niekas šioje šalyje nenori joti ant balto žirgo - juos laiko tik dievams. Taip tarp prūsų ir mozūrų įsivyravo taika, bet iki šių dienų dar nėra vieni su kitais atsiskaitę”.

Ištrauka, anksčiau laikyta metraštininko Simono Grunau prisimanymu, iš tikrųjų yra vertingiausias sembų istorijos dokumentas. Šį šaltinį pradėjo reabilituoti lingvistai Viačeslavas Ivanovas ir Vladimiras Toporovas, įrodę, jog visos žinios Simono Grunau „*Prūsų kronikoje*” apie sembų tikėjimus (jų kulto modelį aptarsime vėliau) atitinka istorinę tiesą. Archeologijos duomenys liudija, kad Simono Grunau pateikti realūs faktai neprasimanyti. Prūsų istorijos paslaptys buvo pradėtos įminti 1798 m. Tuomet ariant lauką **Strobainių** (vok. Strobjehnen, rus. Kulikovo) gyvenvietės apylinkėse, šiaurinėje Sembos pakrantėje, buvo aptiktas stambiausias prūsų žemės aukso radinys - 374 gramus sverianti antkaklė, papuošta gausiais reljefiniais atvaizdais. Per pusantro šimtmečio tyrinėjimų laikotarpį mokslininkai šią antkaklę laikė Bizantijos meistrų kūrinium, kiti jos tėvynę nurodę esant Skandinaviją. Nebūta vieningos nuomonės ir dėl jos datavimo (nuo VII iki XI amžiaus). Dabar žinomo archeologo V. Darkevičiaus tyrimų dėka nustatyta tiksliai ir pagrįsta Artimųjų Rytų ir Rytų Europos ankstyvųjų viduramžių metalinių iškilmių indų chronologija. Pagal savo požymius (pavyzdžiui, gyvūnų sąnarių vaizdavimą pusraciū su tašku), antkaklė iš **Strobainių** aiškiai datuojama - VIII amžiaus pradžia.

Atidžiai apžiūrėjus antkaklėje pavaizduotus veikėjus, lanki-

ninkas kairėje pusėje, pasirodo, turįs ant galvos dvi kasytes. Tai etninis avarų karių požymis. Šio atvaizdo tikslūs analogai aptinkami Avarų kaganato dekoratyviniame mene kaip tik VIII a. pradžioje. Antkaklės sukūrimo laikas ir jos meistro tautybė tampa aiški. Centrinėje dalyje vaizduojama dviejų raitelių dvikova, dešinią lydi raitas ant vilko senis su indu rankoje, kairią - jau minėtas avarų karys. Jeigu palyginsime antkaklės kompoziciją ir Simono Grunau tekstą, tai kovojantys kariai atitinkamai bus Antohnes ir Činbechas (avarų kunigaikštis, beje, būdingu tiurkams vardu: sen.tiurkų k. - “*stiprus, tikras vadas*”) iš vienos pusės ir prūsų karvedys Videvutis bei jo vyresnysis brolis Brutenis ant vilko. Jo povyza visiškai dera prūsų žyniams. Iš vėlesnių laikų lietuvių padavimų mes žinome, kad prūsų ir lietuvių burtininkai galėję pasiversti vilkais (vilkolakiais, vurdalakais). Vilkas buvo savotiškas lietuvių kunigaikščių simbolis. Tai, kad Brutenis rankoje laiko sakralinį indą - geriamąjį ragą, visiškai suprantama, perskaičius “*Prūsų kronikos*” tekstą: mūšis prasidėjo po midaus liejimo aukos, pašventinusios būsimą prūsų pergalę. Tekstas ir vaizdai antkaklėje beveik visiškai sutampa. Kompoziciją papildė antgamtinės būtybės, padedančios kovojančioms pusėms. Tai visiškai atitinka ankstyvųjų viduramžių dvasią. Netgi išsimokslinę romėnai vaizduodavo savo visai realius imperatorius, apsuptus geranoriškai nusiteikusių dievų ir deivių.

Kas gi buvo Brutenis, Videvutis, Antohnes ir Činbechas? Ką reiškia jų vardai? Ar galėjo jie, šie personažai, pavaizduoti antkaklėje iš Strobainių, realiai egzistuoti? Į šiuos klausimus atsako kalbotyra ir vėlgė archeologija. *Prūsų* etnonimo kilmė iš žemutinio Reino etnoso pavadinimo jau buvo pateikta anksčiau. Tai, žinoma, nereiškia, kad prūsai nėra baltai, nors pavadinti tik pagal savo išorę, kuri buvo vienoda visoms Europos profesionalių karių draugovėms. Ginkluoti raiteliai buvo ne tik frizai, bet ir frankai, saksai, tiuringai bei kitos tautos. Tiesiog ta tauta, kuri ribojosi su prūsais, pirmiausia susidūrė kaip tik su frizais,

33 pav. Aukštinė ornamentuota antkaklė iš Strobainių: a - avarų karys (Antohnes ?), b - prūsų karys (Videvutis ?), c - raitas žynys (Brutenis ?), d - avarų lankininkas (Činbechas ?)

kurie buvo prūsų draugovių sudėtyje. Pagal prūsų vardą tauta žodinėje tradicijoje ir pavadino vieną savo vadų Bruteniu, kuris tapo vyriausiuoju žyniu - Krivių Krivaičiu. Jaunesniojo brolio Videvučio vardą žinomas lietuvių kalbininkas Kazimieras Būga visiškai teisingai kildino iš senovės germanų *Vaide-Vute* ("Išmintingasis"). Kitaip išaiškinti šio vardo neįmanoma. Pasak "*Prūsų kronikos*", Brutenis ir Videvutis su draugove atvyko į prūsų žemę Ulmiganiją (germ. - *Salos šalis*) iš Kimbrijos, buvusios netoli Jutlandijos pusiasalio. Ryšius tarp šių vakarų ir rytų Baltijos žemių VII amžiaus antroje pusėje liudija ir archeologijos paminklai. Visiškai logiška, kad V-VI amžių sandūroje pasakui frizus ir saksus į prūsų žemę nuo frankų antplūdžio bėga ir kai kurios kitos draugovės. Juk frankų karvedys Karlas Martelas VII amžiaus pabaigoje tiesiog degintė išdegino visą Šiaurės Vakarų Europos teritoriją. Tasai faktas, kad šie kariai profesionalai, kaip ir anksčiau viduramžių, buvo prūsų priglobti, visiškai suprantamas: tais pavojingais laikais kiekvienas gerai ginkluotas būrys visados galėjo praversti. Šie negausūs kariai prūsų priešais tapti negalėjo. Priešingai, jie sutelkė prūsų draugovę ir paskyrė jai savus karvedžius - Brutenį ir Videvutį. Priminsime, jog ankstyvųjų viduramžių Europoje atvykę iš kitur su nedidele kariauna kunigaikščiai dažnai pradėdavo vadovauti vietos gentims. Britanijos tautas V amžiuje suvienijo broliai saksai Hengestas ir Horsa, legendiniais senovės rusų valstybės įkūrėjais laikomi variagai - Riurikas, Sineus ir Truvoras. Šiuo metu dauguma rusų istorikų ir archeologų mano, kad anksčiau laikyta legendine Nestoro žinia apie tris variagų kunigaikščius, "įkūrusius" Rusiją, gali visiškai atitikti tikrovę.

Tačiau tik nuo VIII amžiaus pradžios mes galime pasigrožėti anksčiau laikytų legendiniais vadų - Brutenio ir Videvučio - atvaizdais. Tai vienintelis ankstyvųjų viduramžių Europos dekoratyvinio meno fenomenas.

O kas gi jų priešinkai - Antohnes ir Činbechas? Pastara-

sis, kaip jau sakytą, ir savo vardu, ir išvaizda panašus į avarą. O kunigaikščio Antohneso, kitose "*Prūsų kronikose*" vadinamo jau visiškai neįtikėtinu prūsų žemei vardu - Andislavu - kilmė kitokia. Antrasis šio kunigaikščio vardo variantas galėjo kilti iš perrašinėtojų iškreipto titulo "*antų [ir] slavų [kunigaikštis]*". Suprantama, lotynų kalbos transkripcijoje. Tai, kad iki Simono Grunau čia ranką bus pridėjęs ne vienas šio rankraščio perrašinėtojas - visiškai realu. Juk cituotoje ištraukoje paminėtas XIII amžiaus pradžioje gyvenęs pirmasis Prūsijos vyskupas Kristijonas. Jis ir galėjęs iš prūsų žynių pasakojimų (su vietos gyventojais vyskupas, kaip dabar pasakytume, elgėsi gana liberaliai) surašyti šios genties metrašti, beje, tarptautine ankstyvųjų viduramžių kalba - lotyniškai. Tad vėliau ir atsiradęs neįtikėtinas Antohnes-Andislavas. Iš tikrųjų tai aiški nuoroda, jog ir čia dalyvavę antai bei sklavinai (slavai), kurie gyvenę ir prie Dunojaus Avarų kaganato sudėtyje, ir Mozūrų ežeryno srityje. Tai jiems priklausė gausiai Mozūrų kapavietėse randamos miniatiūrinės pirštuotosios segės, jau seniai archeologų pripažintos etniniu senovės antų požymiu. O Trubačiovas visiškai teisingai manė, kad *prūsų* etnonimas gimė slavų aplinkoje. Tačiau ne vakarų slavai, kaip galvojo žinomas lingvistas, pirmieji ėmė taip vadinti karinguosius sembus. Juos prūsais praminė Mozūrų ežeryno antai ir slavai, likimo ir savo pavergėjų avarų valia tapę prūsų priešais. Tiesa, vėliau VIII amžiuje, teisybė vis dėlto nugalėjo. Sembų pasipriešinimo dėka Avarų kaganatas žlugo. Jo griuvėsiuose gimė pirmoji slavų valstybė - Didžioji Moravija.

Daug ką liudija ir patsai faktas, kad darniai sugyveno vietos žmonės ir ateiviai iš vakarų Baltijos - Brutenio bei Videvučio kariai, kad jie drauge nugalėjo prūsų priešus. Dar anksčiau Sembos pusiasalis lokalizuotas kaip pagrindinė prūsų teritorija. Pasak Simono Grunau teksto, mūšis su Mozūrų ežeryno gyventojais vykęs netoli centrinės prūsų šventyklos - *Rikoito*, prie prūsų žemės ribų, kurios jų buvo užymėtos šventais stulpais. Kaip

įrodysime vėliau, *Rikoito* iš tikrųjų buvo netoli nuo prūsų akmeninių skulptūrų linijos, jų sakralinės sienos - *Šventapilės* (vok. Heiligenbeil, rus. Mamonovo) miesto apylinkėse. Į pietryčius nuo jo, laukuose, tiesiausiame kelyje iš Sembos į Mozūrų ir įvykęs šis lemiamas mūšis.

3. Draugovė ir žyniai

Viduramžių priešaušryje gimininė Sembos santvarka pakinta iš esmės. Sukuriama nauja socialinė institucija - daugiatautė draugovė. Atsiranda naujas prūsų materialinės ir dvasinės kultūros klotas. Šis reiškinys ryškiai atspindėtas archeologijos šaltiniuose. Žirgų laidojimas - "prestižinė" apeiga, anksčiau būdinga tik giminių vadams, nuo VIII a. pradžios tampa būtinu kiekvieno sembų kario kapo bruožu. Sankt Peterburgo archeologas Glebas Lebedevas teisingai pastebėjo Skandinavijai būdingą svarbiausią archeologinį "vikingų judėjimo" pradžios (IX a.) požymį: anksčiau tik giminės vyresnysis laidotas valtyje, o dabar toks laidojimas tampa kiekvieno draugovininko priederme. Gimininės struktūros varžtai, kurių griežtai laikytasi ir laidojimo apeigose, suyra. Tiesa, Skandinavijoje tai įvyksta vėliau negu Semboje.

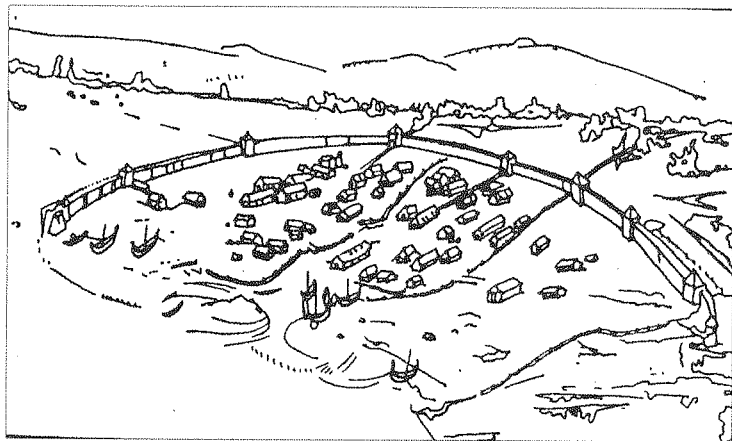
Kas gi atsitiko po prūsų pergalės tuose arealuose, kurie ribojosi su jais? Mozūrų ežerynas, kaip liudija kasinėjimai, ištuštėja. Turbūt likę gyvi buvę sembų priešai išvesti į Sembą arba į neseniai prūsų užimtas žemes Vyslos žemupyje. Iš tikrųjų VIII amžiaus pradžios prūsų draugovininkų kapinynuose aptinkame daug daiktų (ginklų, diržų), kurie galėjo būti pagaminti tik Mozūrų ežerų krašte. Vieni jų, be abejo, prūsų karo grobis, kiti - kaip tik atributai tų karių, kurie, pasak Simono Grunau, perėjo prūsų pusėn prieš lemiamą mūšį. Tai ir lėmė jo baigtį. Negalima neigti, kad tarp jų iš tikrųjų galėję būti ir anksčiau į nelaisvę paimtų prūsų jaunuolių, kurie buvo avarų išugdyti panašiai kaip vėliau janyčarai ar mameliukai. Tačiau labiau tikėtina, jog

nemaža avarų samdinių perėję į prūsų pusę ir dėl grynai materialinių išskaičiavimų.

Kuršių pakrantėje VII amžiaus pabaigoje gotlandiečiai įkūrė prekybos centrą Seeburgą (prie dabartinės Gruobinės netoli Liepojos miesto). Tačiau ateivių iš šiaurės ir vietos gyventojų ryšiai neužsimezgė, tarp jų nuolat įsiplieskdavo kariniai susirėmimai. Gotlandiečiams nepavyko įsilieti į kuršių draugovę. Į vakarus nuo prūsų žemių, už Vyslos upės, atsirado ateivių iš pietryčių Europos. Jie įsisavino ir kultivavo dabartinės Lenkijos Pamaro žemes. Jie, skirtingai negu prūsai, vertėsi žemdirbyste. Šiaurinėse Baltijos pakrantėse, Skandinavijoje, gimininės santvarkos gelmėse brendo naujų socialinių santykių daigai, po šimtmečio jie sudrebins Europą vikingų žygiais. Vakarinėje Baltijos dalyje frizai, saksai ir juos užvaldę frankai jau ima kurti naujus valstybinius ir tarpgentinius junginius feodaliniu pagrindu. Ten atsiranda, nors ir retai, pirmieji prekybos miestai. Prekybos centras iškyla ir prūsų žemėje. Šio miesto vardas - Truso - neabejotinai siejasi arba su prūsų, arba su vieno iš draugovės vadų - Brutenio - vardu.*

Truso stovėjo Nogatės upės dešiniajame krante, dešinėje Vyslos deltos dalyje, pietiniame Druso ar Drausinės ežero (vok. Drausen See, lenk. Družno) krante. Šį įdomiausią prūsų archeologijos paminklą yra suradę Lenkijos archeologai. Duomenis apie Truso galima apibendrinti, remiantis kelių šios prekyvietės kapinynų tyrinėjimų medžiaga. Šių kapinynų radiniai suteikė galimybę prieškarinio vokiečių mokyklos archeologams padaryti neteisingas išvadas. Aptikę daug skandinaviskų papuošalų, šie tyrinėtojai manė, kad tą proto-miestą įkūrė išeiviai iš Gotlando salos, kaip analogiškai buvę jau minėto Seeburgo ankstyvojoje istorijoje. O iš tikrųjų visi šie papuošalai - moterų atributai - liu-

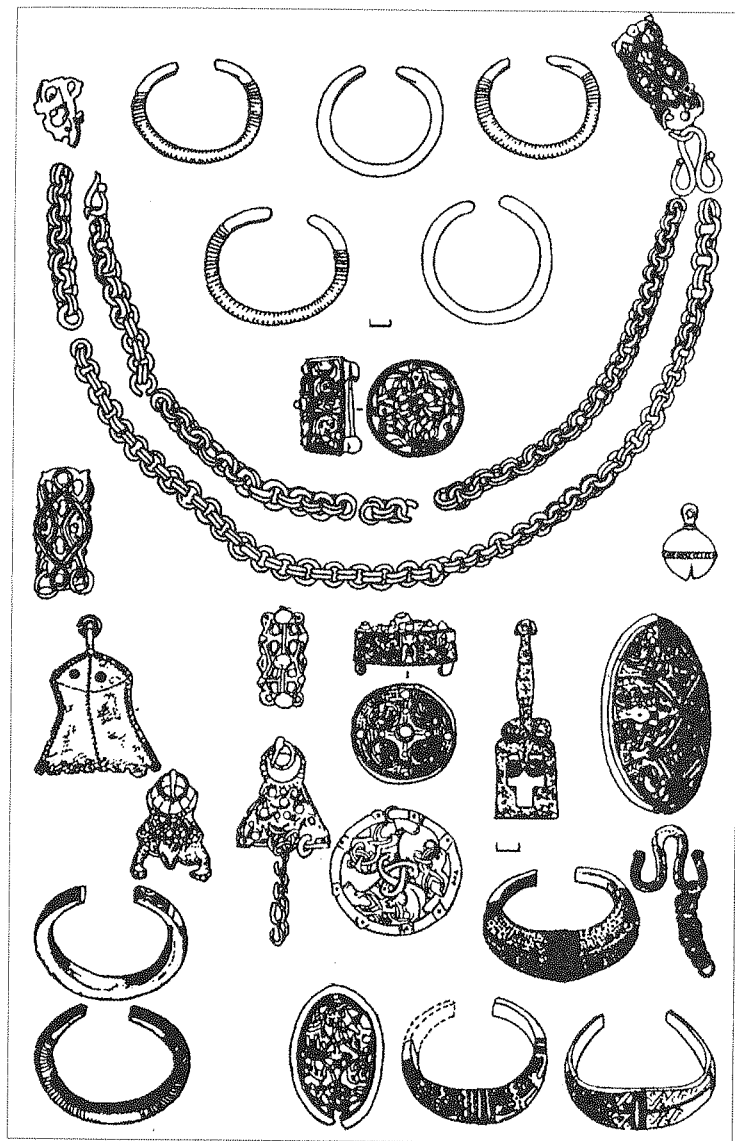
* Kalbininkų darbuose Truso miesto pavadinimas dažniau siejamas su Drausinės ežero vardu - V.Š.

34 pav. Truso gyvenvietės bendras vaizdas

dija, jog vietiniai prūsų draugovininkai (jų kapai irgi čia rasti) tiesiog ėmę sau žmonas iš Baltijos šiaurės. Tai galima paaiškinti tuo, kad draugovininkus supusios giminių gyvenvietės neduodavusios jiems merginų ir mieliau giminiavęsi tarpusavyje.

Prekybos centro Truso kapinynų medžiaga liudija, kad tai buvęs vietinis prekybos ir draugovės centras, galbūt Frizijos (proto-miesto Dorestado) kontragentas. Be svarbiausios prekės - gintaro - prūsai prekiaavo medumi, kailiais ir vergais. Kaip pastebime, stabili žemdirbystė pas sembus tais laikais vis dar nesukūrė. Tai lėmė ne tik disproporcijos apgyvendinant kraštą: pagrindinės gyvenvietės buvo pakrantėse, prie gintaro gavybos vietų arba prie patogių įlankų. Kaltos čia ne tik skurdžios molingos dirvos, bet svarbiausia, kad per visą I tūkstantmetį prūsams buvo būdinga tendencija - nusavinimo principas. Dažniausiai prūsų gyventojai tradiciškai vertėsi prekyba, žvejyba ir karyba. Tai, kad Semba buvo atsidūrusi ankstyvųjų viduramžių prekybos trasų kryžkelėje, iš esmės ir lėmė sembų visuomenės raidos kryptį.

35 pav. Elbingo kapinyne rasti skandinaviški dirbiniai

VIII-IX amžių sembų archeologijos paminklai aptinkami ne tik Semboje, bet ir Aismarių pakrantėse. Tuo metu sembų protėvynės laidojimo paminkluose randama medžiaga liudija, kad čia sugrižo dauguma tų draugovininkų, kurių kelios kartos praleido žygiuose į Vyslos žemupio žemes ir į Mozūrų ežeryną. Laidojimo apeigos stabilizavosi. Dabar kiekvienas prūsas, ir ne tik draugovininkas, bet ir eilinis bendruomenininkas, laidojamas su žirgu. Šis faktas aiškiai liudija, kad draugoviniai santykiai sembų visuomenėje tapo sakralizuoti. Kaip iššifruoti šį reiškinį?

Pagrindinis produktas, kurį gauna draugovė - duoklė arba karo grobis. Suprantama, kad pragyvenimo lėšų bet kuri Europos draugovė ankstyvaisiais viduramžiais gaudavo naudodama karinę galią. Semboje susidarė rečiausia situacija. Kaip mes jau žinome, pirmieji sembų draugovių vadai - Brutenis ir Videvutis - pasidalino valdžią. Pirmasis tapo vyriausiuoju žyniu ir Krivių Krivaičiu, antrasis - vyriausiuoju vadu karvedžiu. Abu vadai savo valdžią paliko prūsų išrinktam vienam valdovui. Svarbiausia jo funkcija tapo žynio valdžia. Visa prūsų draugovės galybė mūšyje su avarais buvo tikriausiai priskirta dievams ir jų paramai. Aukos jiems pakeitė duoklę, kurią draugovė gaudavo iš nugalėtų genčių pagal jėgos teisę. Taigi draugoviniai santykiai įgavo sakralumo, religinio kulto bruožų. Štai kaip aprašo beribę Krivių Krivaičio valdžią XIV amžiaus pradžios metraštininkas *Petrus Dusburgietis*: „...gyveno žmogus, vadinamas Kriviu, kurį gerbė kaip popiežių, nes kaip valdovas popiežius valdo visuotinę tikinčiųjų bažnyčią, taip ir jo valiai bei potvarkiuui paklusio ne tik minėtosios gentys, bet ir lietuviai, ir kitos tautos, gyvenusios Livonijos žemėje. Toks didelis buvo jo autoritetas, kad ne tik jis pats, ne tik jo gentainiai, bet ir jo pasiuntinys su jo krivūle ar koku kitu žinomu ženklu keliaudamas per šių netikėlių žemes susilaukdavo didžios pagarbos iš kunigaikščių, kilmingųjų bei prastuomenės“.

Tokia pat situacija IX amžiuje susiklostė ir vakarų slavų ap-

gyventoje Riugeno saloje (dab. Vokietijos teritorija). Abiejose nedidelėse gentinėse Pabaltijo teritorijose (Semboje ir Riugene) valdžią pasisavino draugovių vadai. Tačiau dėl nedidelių pavaldžių teritorijų ir dėl menkai išvystytos žemdirbystės šie vadai negalėjo apdėti nuolatine renta negausių gyventojų. Priversti mokėti duoklę išdidžius prūsus turbūt irgi būtų buvę neįmanoma. Tada draugovės vadams ir pagelbėjo senoji tradicija aukoti dievams. Tiesa, anksčiau šias aukas tvarkė giminių seniūnai ir žyniai. Dabar šias „svarbias“ funkcijas perėmė buvę karvedžiai, apsitaisę baltais žynių drabužiais. Reali duoklė buvo imama aukų pavidalu. Kiekvienas prūsas privalėjo aukoti dievams (be abejo, per Krivių Krivaitį) trečdalį savo turto ar grobio. Rentos klausimas buvo išspręstas. Tačiau, deja, dėl šios priežasties negalėjo plėtotis tokie draugovės tarpusluoksniai, kaip vidurinės grandies karvedžiai ar vyresnieji kariai, kitose Pabaltijo žemėse vėliau tapę būsimosios diduomenės ir stambių feodalų žemvaldžių pirmtakais. Tokiu būdu prūsų žemės visuomeninė raida buvo sulėtinta.

Ši socialinė sistema atsispindėjo ir laidojimo apeigose. Dera priminti, jog skirtingai nuo gyvenviečių, pateikiančių absoliučiai objektyvų visuomenės ūkinį-ekonominį konkrečių laikotarpių vaizdą, laidojimo paminklai suteikia daugiau idealizuotą paveikslą. Juk senovės žmonės manė: kokiam socialiniam sluoksniui priklausai, tokią vietą turi užimti ir kitame, „idealiajame“ pasaulyje. Todėl dažnai (ir tai vyksta netgi mūsų laikais) žmogus galėjo dešimtmečiais kaupti daiktus, kurių paskirtis tebuvo liudyti jo materialinę gerovę ir socialinius atributus tik kitame pasaulyje. Juk ir prieš keletą dešimtmečių Rusijos kaimo moteris puošdavosi tegul ir ne ypatingais, bet visgi papuošalais tik du kartus - per vestuves ir per laidotuves. Taip, be abejo, buvę ir senovėje. Atsižvelgiant į šiuos ypatumus, visgi senovės sembų kapinytai suteikia galimybę susidaryti daugmaž realų vaizdą apie jų istoriją. Juolab, kaip jau anksčiau kalbėjome, Sembos gyvenvietės dar mažai tyrinėtos.

Taigi VIII-IX amžių Sembos laidojimo paminklai pateikia mums stebėtinai standartinį vaizdą. Visi jie praktiškai vienodi. Apatinėje kapo duobės dalyje - palaidotas žirgas, viršutinėje, virš jo - kremacijos likučiai ir vienas kitas daiktas, dažniausiai indo, kuriame buvo nuo laužo atnešti palaikai, likučiai. Tikriausiai draugovės sakralizavimas ir standartinė "duoklė" Krivių Krivaičiui visus sembus sulygino. Nepriklausomai nuo turto kiekvienas atiduodavęs dievams ir žyniui trečdalį savo gero. Tai gi mokesčiai nebuvo normuoti ir neleido vystytis turtinei nelygybei. Tačiau remiantis sembų kapinynų duomenimis, galima daryti išvadą, kad vis dėlto visuomenės gelmėse brendo naujos jėgos, kurios ateityje turės pakeisti gana nepalankią situaciją po Brutenio ir Videvučio draugovės sakralizavimo.

4. Raiteliai iš Rytų

Kitataučių Semboje būta ir po "antų ir slavinių kunigaikščių" bei Činbecho pralaimėjimo, kurį aprašė Simonas Grunau. Iš karto po šio įvykio Sembos laidojimuose aptinkama svetimų bruožų, tai būtų galima paaiškinti tuo, jog čia atsirado tiurkų kilmės žmonių. Jie turėję būti ateiviai iš pietų ir rytų Europos stepių. Pirmiausia tai liudija faktas, kad į sembų kapus guldomas nebe visas žirgas, kaip buvo įprasta kitose Pabaltijo gentyse, bet tik jo oda ir ritualinės dalys. Be žirgo kaukolės ir kojų dalių, VIII-IX amžiuje Sembos kapavietėse kasinėjant aptinkami ir galingi organikos sluoksniai - kailio ir veltinio, kuriuo buvo priremšama žirgo iškamša, likučiai.*

Toks paprotys visiškai nebūdingas Pabaltijui, bet puikiai žinomas iš Pavolgio archeologinių paminklų. Ten taip buvo lai-

* Nemuno žemupyje ir Žemaitijoje tokios žirgų aukos yra žinomos gerokai anksčiau, jau nuo V amžiaus vidurio. Todėl tokį žirgų laidojimo būdą susieti tik su tiurkų VIII-IX amžiaus įtakomis nederėtų - V.Š.

dojami mirę proto-bulgarai (dabartinių totorių protėviai) nuo V iki XIII amžiaus. Tokie pat papročiai aptinkami ir tarp šiuolaikinių vengrų protėvių, kurie irgi I tūkstantmečio viduryje gyveno prie Volgos vidurupio. Toks sembų ir Rytų Europos tiurkų laidojimų sutapimas kartu kelia teisėtą, bet netikėtą klausimą. Galbūt iš tikrųjų, kaip anksčiau avarai, taip ir raiteliai nuo Volgos krantų, ieškodami gintaro, VIII amžiaus pradžioje įsiskverbė į prūsų žemes? Jeigu tai būtų tik savitas sembų žirgų laidojimas, į šį klausimą teigiamai atsakyti vargu ar būtų įmanoma. Tačiau yra ir kitų duomenų, patvirtinančių šią hipotezę. Tuoj po avarų sutriuškinimo sembų kompleksuose imta aptikti su žirgu susijusios įkapės (balnakilpės, žąslai, žirgo galvos dangalai), savo kilme tiesiogiai susiję su Avarų kaganatu. Tai tikriausiai kapai tų "prūsų jaunuolių", kurie perbėgo sembų pusėn prieš lemiamą mūšį.

Tačiau kaip paaiškinti, kad ir toliau beveik du šimtmečius išlaikomos šios apeigos? Be to, žirgo apranga pas prūsus, kurie nuo VIII amžiaus pradžios vieni pirmųjų Europoje (!) pradėjo naudoti balnakilpes, tiems laikams pažangią jojimo įrangą, turi vien tik klajoklių tautoms būdingus požymius. Stebėtina ir tai, kad visos kamanojimo "naujovės", atsirandančios pas stepių gyventojus, po nedidelio laiko tarpinio (po 20-25 metų) atsiradavo ir sembų žemėje. Tai galima paaiškinti vienareikšmiškai - į Sembą nuolatos atvykdavę pavieniai, tiesa, negausūs tiurkų raitelių būriai iš Pavolgio. Jų paskirtis, be abejo, buvo saugoti gintaro karavonus, vykstančius iš Pabaltijo Volgos keliu į tolimas pasakiškas Rytų šalis. Suprantama, kad klajoklių žirgų įrangos daiktų laikyti prekybos produktais negalima, - kas gi pirs žąslus ar balnakilpes savo žirgui iš nežinomų vietų? Tokius daiktus dažniausiai užsakydavo vietos meistrams. Natūralu, jog tiurkų raiteliai atjodavo į Gintaro krantą ant kamanotų žirgų. Kai kas jų likdavo amžino poilsio prūsų-sembų žemėje. Žygį pietine Pabaltijo pakrante nuo rytinio kampo jie tikriausiai atlikda-

vo žiemą, kaip ir anksčiau puldinęję Lietuvą avarai, užšalusią upių ledu. Visa upių sistema nuo Nevos iki pat Nemuno žemupių puikiai tam tinka.

Pagal kompleksinius tyrimus, kuriuos atliko Baltijos ekspedicija drauge su M.Lomonosovo Maskvos universiteto geografijos fakultetu, VIII-X amžiuje Sembos klimatas buvo artimas stepių klimatui. Galima teigti, kad jūros lygis buvo žemesnis negu dabar. Čia augo ašuočiai bei pelynai. Miškų tais laikais praktiškai čia nebūta. Ne tik tai viliojo į šį kraštą Pavolgio klajoklius, bet ir perspektyva dalyvauti su prūsų draugove pelningose prekybinėse operacijose ar plėšikiškuose antpuoliuose. Taigi daug anksčiau negu Batyjaus žygiai prie Adrijos krantų, „paskutinės jūros“ bangos jau skalavo stepių žirgų kanopas Baltijos pakrantėse. Šie klajokliai, be abejo, skatino Sembos gyventojų prekybą su Pavolgio tautomis ta pačia trasa, kuri vėliau bus vadinama „iš variagų į graikus“. Tuo metu tarp Pabaltijo tautų savotiška apyvartos moneta tampa smulkūs karoliai, paplitę čia iš Artimųjų Rytų kaip tik per Volgos baseino žemes. Netgi tokia smulkmena kaip kelioniniai odiniai klajoklių indai, pasiūti iš atskirų lopelių, irgi atsispindi sembų materialinėje kultūroje. VIII amžiaus laidojimo keramika turi kaip tik tokį „lovelinį ornamentą“, kuris imituoja tiurkų odinius indus.

Taigi VIII amžiaus pradžioje, kai prūsuose atsiranda pirmoji Baltijos baseine daugiatautė draugovė, ima kurtis ir vieninga baltiškoji subkultūra, ankstyvaisiais viduramžiais surišusi į vieną mazgą labiausiai nutolusius Europos kampelius. Frizų ir saksų kariai, Pavolgio klajokliai jau viduramžių pradžioje petys į petį kovojo Sembos prūsų draugovės gretose. Kaip tik tiurkai ir davė pradžią naujam Gintaro kelio raidos etapui. Buvo sutraukti draugovinių santykių sakralizavimo pančiai, ir draugovės ištrūko iš Krivių Krivaičio kontrolės.

Koks gi prūsų vaidmuo šioje prieštaravimų raizgalynėje, mįslėse ir neaiškiose aplinkybėse, kurias vadiname valstybių Euro-

poje kūrimosi epocha? Ar susikūrė valstybė Semboje? Atsakymų į šiuos klausimus mėginsime ieškoti archeologinėje medžiagoje ir rašytiniuose šaltiniuose, kurie bus skaitytojui pateikti kitame šios knygos skyriuje.

TURINYS

PRATARMĖ	5
----------------	---

I. PRŪSŲ ARCHEOLOGIJA (Valdemaras Šimėnas)

ARCHEOLOGINIŲ TYRINĖJIMŲ

PRŪSIJOJE ISTORIJA	11
PRŪSŲ KILMĖS BEIEŠKANT	52

II. SEMBŲ PALIKIMAS (Vladimiras Kulakovas;

vertė Vaclovas Mikailionis)

KADA ATSIKADO PRŪSIJA	117
SEMBA IKI V AMŽIAUS	124
SEMBA VIDURAMŽIŲ PRIEŠLENKSTYJE	136
SEMBA ANKSTYVAISIAIS VIDURAMŽIAIS	160
PRŪSŲ MATERIALINĖS KULTŪROS LIEKANOS	193
PRŪSŲ ETNOGENEZĖ	202

III. PRŪSŲ PADAVIMAI IR SAKMĖS

RYTŲ PRŪSIJOS SAKMĖS	207
ŽMONĖS PASAKOJA	236

IV. MARŠRUTAI

(Vladimiras Kulakovas, Valdemaras Šimėnas)

SEMBA – PRŪSŲ ŽEMĖS CENTRAS	257
1. Po vakarinę Sembą	263
2. Po rytinę Sembą	297

AISMARIŲ PAKRANTĖMIS IKI ŠVENTAPILĖS	307
ALNOS PAUPIAIS	331
KELIONĖS PO NADRUVA	
1. Nadruvių Romovės beieškant	339
2. Angrapės paupiais	345
3. Jotvingių "salelėje"	353

LITERATŪRA	362
------------------	-----

Už 33

Užmirštieji prūsai:
archeologija, istorija, padavimai
ir turistiniai maršrutai. - Vilnius:
Mintis, 1999. - 360 p.: iliustr.

Knygoje apibendrinami naujausi duomenys apie savitos prūsų tautos istorinę raidą, pateikiama gausių faktų, liudijančių, kokios nepagrįstos ir pangermanistų, ir panslavistų pretenzijos į šio krašto palikimą. Ne tik istorinę atmintį, bet ir gilią dvasinę patirtį atskleidžia prūsų sakmės bei padavimai, o turistiniai maršrutai kviečia aplankyti įdomiausias Karaliaučiaus krašto vietas.

UDK 943.11 + [902+910.4] (431.1) (470.26)
(474.5) + 398(431.1)

UŽMIRŠTIEJI PRŪSAI

Archeologija, istorija, padavimai
ir turistiniai maršrutai

Redaktorius Vaclovas MIKAILIONIS
Meninis redaktorius Romas DUBONIS

1999. 13,5 aut. l. Užsakymas 72
“Minties” leidykla, Z. Sierakausko g. 15, 2600 Vilnius.
Spausdino UAB Leidybos centras, Strazdelio g. 1, 2600 Vilnius
Kaina sutartinė

Kada atsirado prūsai?

Kuo jie buvo panašūs į mus, lietuvius, ir kuo skyrėsi?

Kokią reikšmę turėjo Brutenio ir Videvučio įkurta teokratinio pobūdžio santvarka kitoms baltų tautoms ir Europos raidai?

Ką mena nebylūs, griūvantys Prūsijos kultūros paminklai ir naujų Karaliaučiaus krašto kolonistų paniekinti baltiški vietovardžiai?

Į šiuos ir daugelį kitų klausimų bando atsakyti naujausi archeologų, istorikų, etnologų tyrimai, taip pat padavimai bei legendos.

O norinčius aplankyti užmirštuosius prūsus kviečiame pakeliauti turistiniais maršrutais.

